

DRIEPAS

Jaargang 8, nummer 2, augustus 1991

HISTORISCHE KRING DUIVEN, GROESSEN, LOO

DRIEPAS

De DRIEPAS is het verenigingsblad van de Historische Kring Duiven Groessen-Loo. Het verschijnt drie tot vier keer per jaar. Artikelen mogen alleen overgenomen worden na schriftelijke toestemming van de auteur en met bronvermelding.

Abonnementsprijs f. 10,-- , voor postabonnees f. 12,50 per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op onderstaande bank- of girorekening. Voor leden van de Historische Kring gratis. Losse nummers f. 4,00.

Het lidmaatschap van de Historische Kring bedraagt per jaar f 22,50, buiten de Gemeente Duiven f 25,= (wegens postbezorging), over te maken op postgiro 49 23 697 of Rabobank rekeningnummer 31.54.07.484 t.n.v. de Historische Kring Duiven Groessen Loo te Duiven.

Secretariaat:

A.Th.J. Boss
van Dorth tot Medlertsraat 5
6921 AT D U I V E N

Redactie DRIEPAS:

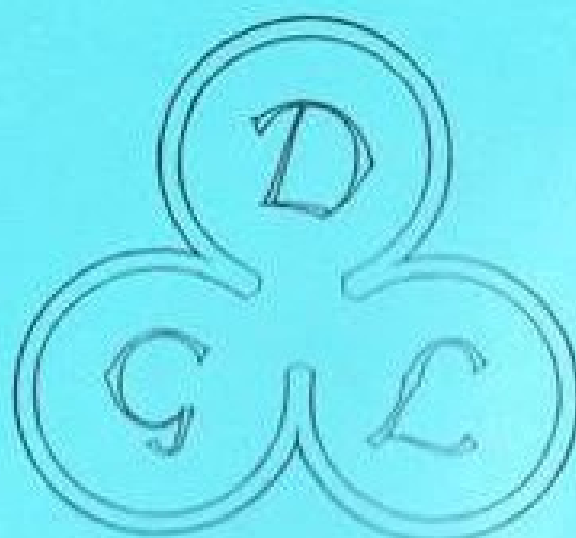
W.F.W.M. van Heugten, Duiven
Th.M.J. Jonker, Loo

Redactieadres:

zie secretariaat Historische Kring

ISSN: 0921-5549

DRIEPAS

Bij de omslag:

St. Antonius onder het baldekijn.

Interieur van de kerk te Loo in 1939.

Tekening: Prof.Dr.W.J.Th. Peters.

(Zie artikel: Drie Latijnse inscripties in Loo)

DE RAMPZALIGE JAREN 1816 EN 1817.

Hevige stortregens en zachte winters zijn er door de eeuwen heen geweest. Als rampzalig staat het jaar 1817 te boek. De voortdurende wateroverlast in vooral de Liemers en op het Gelders Eiland had tot gevolg, dat veel zomer- en winterkoren, hofvruchten en aardappelen verloren gingen. Het was al begonnen in het waterjaar 1816 (¹), toen het vanaf midden mei, behalve enige dagen in augustus, tot in november vrijwel onophoudelijk had geregend. Een groot deel van de binnendijkse landen van Duiven was overstroomd. In het Broek gingen de beesten tot de knieën in het water. Ook Angerlo stond bijna blank.

Op 28 oktober 1816 berichtten de besturen van de Liemers:

"Door de gevolgen van de waterfloeden kan men rekenen dat 6 à 7 gedeelten van de weilanden geheel verdronken zijn, en het overige door de kwel en het regenwater zodanig bedorven is, dat het nauwelijks de halfscheid der revenuen produceerd. Van de bouwlanden zullen ongeveer 1/2 gedeelte geheel en 1/3 gedeelte gedeeltelijk verdronken zijn, overigens is door dat koude regenagtig en ongunstig zomersaizoen veroorzaakt, dat het koorn algemeen slegt geladen is en zoo wel als alle overige producten in dit jaar weinig afbrengt, en is een zeer groot gedeelte van de winterprovisie in de voorledene nood bereits opgevoert.

Tarwe 2200 mudden, 450 minder dan gewoonlijk

Rogge 2500 mudden, 1100 minder dan gewoonlijk

Garst 1400 mudden, 500 minder dan gewoonlijk

Haver 4500 mudden, 1500 minder dan gewoonlijk

Boekweit 450 mudden, 35 minder dan gewoonlijk

¹. In de tijd, dat de redactie dit artikel voor de drukker gereed maakte, stond op 19 juni 1991 in De Gelderlander een artikeltje over de grote invloed van vulkaanuitbarstingen op het weer. Het navolgende citaat daaruit verklaart de rampzalige gebeurtenissen uit 1816.

In 1815 was de vulkaan 'Tambora' op het Indonesische eiland Soembawa geëxplodeerd. "Toen raakte het weer in grote delen van de wereld van slag. De zomer van 1816, dus een jaar na de uitbarsting, was zo koud dat het zelfs vroom en sneeuw- en hagelbuien vielen. Oogsten mislukten en mensen stierven van de honger. In delen van Noord-Amerika zaten de mensen hartje zomer bibberend bij de kachel."

Redactie Driepas.

Erwten 350 mudden, 150 minder dan gewoonlijk
 Paardebonen 250 mudden, 50 minder dan gewoonlijk
 Koolzaat 580 mudden, 200 minder dan gewoonlijk
 Aardappelen 780 zakken, 2000 minder dan gewoonlijk
 Wortelen 2500 mudden, 550 minder dan gewoonlijk
 Klavervoer 20000 mudden, 30000 minder dan gewoonlijk
 Grashooi 10000 mudden, 3000 minder dan gewoonlijk
 Appels 1200 zakken, 450 minder dan gewoonlijk
 Peren 160 zakken, 35 minder dan gewoonlijk.

Door de onafgebroken regen waren ook de binnenlanden in een moeras herschapen, waardoor het vee op stal gezet moest worden. Er was schaarste aan voedsel voor mensen en vee. Wegens gebrek aan alles zijn veel paarden, koeien maar vooral schapen gestorven. Als de winter van 1816-1817 niet buitengewoon zacht en aangenaam geweest was, dan zou de ellende onder mensen en vee ten top gestegen zijn.

De ooievaars lieten zich op 14 januari 1817 weer in de Liemers zien. De stek- en aalbessen waren volop aan het botten en op 10 maart was er al bloesem aan de perzikkbomen te zien.

Hoewel er vanaf 6 januari tot in maart dagelijks regen afgewisseld met stormen overtrokken, bleven overstromingen gelukkig achterwege. Door de schaarste aan levensbehoeften stegen de prijzen dienovereenkomstig. Voor 1000 pond stro werd fl. 14, = à fl. 15, = betaald, 1000 pond hooi fl. 26, = à fl. 30, =, een zak aardappelen van 12 spint fl. 5,50, een pond boter 12 stuivers, een mud rogge Arnhemse maat fl. 18, = à fl. 19, =, een mud tarwe fl. 26, = à fl. 27, = en in Amsterdam zelfs fl. 30, =.

Om op de zomer van 1816 terug te komen, dient vermeld te worden dat er toen door slakken en kikvorsen veel schade aan het veldgewas werd aangericht. Verbazend was het aantal muggen, dat in die zomer boven de ondergelopen landerijen vloog. De langbenen vlogen bij duizenden boven en onder elkaar door de lucht. Ze vlogen op- en neerwaarts als hoge torens, dan weer als grote bollen en pijlen.

Even verbazend was, volgens de pastoor van Zevenaar, het opvallend gering aantal sterfgevallen. In zeven maanden tijds was er enkel een zwakzinnige vrouw van 84 jaar gestorven. Dat er zo weinig zieken en doden waren, schreef de pastoor toe aan: "waarschijnlijk uit hoofde van matigheid die een ieder noodzakelijk moest in acht nemen."

Dat najaar ontstond er een schrikbarende armoede onder de behoeftige stand. Men voedde zich, met name in Groessen, met klaver van het veld, dat men gewoonlijk aan de varkens voerde. De gemeentebestuurder en

DE RAMPZALIGE JAREN 1816 EN 1817.

Hevige stortregens en zachte winters zijn er door de eeuwen heen geweest. Als rampzalig staat het jaar 1817 te boek. De voortdurende wateroverlast in vooral de Liemers en op het Gelders Eiland had tot gevolg, dat veel zomer- en winterkoren, hofvruchten en aardappelen verloren gingen. Het was al begonnen in het waterjaar 1816 (¹), toen het vanaf midden mei, behalve enige dagen in augustus, tot in november vrijwel onophoudelijk had geregend. Een groot deel van de binnendijkse landen van Duiven was overstroomd. In het Broek gingen de beesten tot de knieën in het water. Ook Angerlo stond bijna blank.

Op 28 oktober 1816 berichtten de besturen van de Liemers:

"Door de gevolgen van de watervloeden kan men rekenen dat 6 à 7 gedeelten van de weilanden geheel verdronken zijn, en het overige door de kwel en het regenwater zodanig bedorven is, dat het nauwelijks de halfscheid der revenuen produceerd. Van de bouwlanden zullen ongeveer 1/2 gedeelte geheel en 1/3 gedeelte gedeeltelijk verdronken zijn, overigens is door dat koude regenagtig en ongunstig zomersaizoen veroorzaakt, dat het koorn algemeen slegt geladen is en zoo wel als alle overige producten in dit jaar weinig afbrengt, en is een zeer groot gedeelte van de winterprovisie in de voorledene nood bereits opgevoert.

Tarwe 2200 mudden, 450 minder dan gewoonlijk

Rogge 2500 mudden, 1100 minder dan gewoonlijk

Garst 1400 mudden, 500 minder dan gewoonlijk

Haver 4500 mudden, 1500 minder dan gewoonlijk

Boekweit 450 mudden, 35 minder dan gewoonlijk

¹. In de tijd, dat de redactie dit artikel voor de drukker gereed maakte, stond op 19 juni 1991 in De Gelderlander een artikeltje over de grote invloed van vulkaanuitbarstingen op het weer. Het navolgende citaat daaruit verklaart de rampzalige gebeurtenissen uit 1816.

In 1815 was de vulkaan 'Tambora' op het Indonesische eiland Soembawa geëxplodeerd. "Toen raakte het weer in grote delen van de wereld van slag. De zomer van 1816, dus een jaar na de uitbarsting, was zo koud dat het zelfs vroom en sneeuw- en hagelbuien vielen. Oogsten mislukten en mensen stierven van de honger. In delen van Noord-Amerika zaten de mensen hartje zomer bibberend bij de kachel."

Erwten 350 mudden, 150 minder dan gewoonlijk
 Paardebonen 250 mudden, 50 minder dan gewoonlijk
 Koolzaat 580 mudden, 200 minder dan gewoonlijk
 Aardappelen 780 zakken, 2000 minder dan gewoonlijk
 Wortelen 2500 mudden, 550 minder dan gewoonlijk
 Klavervoer 20000 mudden, 30000 minder dan gewoonlijk
 Grashooi 10000 mudden, 3000 minder dan gewoonlijk
 Appels 1200 zakken, 450 minder dan gewoonlijk
 Peren 160 zakken, 35 minder dan gewoonlijk.

Door de onafgebroken regen waren ook de binnenlanden in een moeras
 herschapen, waardoor het vee op stal gezet moest worden. Er was
 schaarste aan voedsel voor mensen en vee. Wegens gebrek aan alles zijn
 veel paarden, koeien maar vooral schapen gestorven. Als de winter van
 1816-1817 niet buitengewoon zacht en aangenaam geweest was, dan zou
 de ellende onder mensen en vee ten top gestegen zijn.

De ooievaars lieten zich op 14 januari 1817 weer in de Liemers zien. De
 stek- en aalbessen waren volop aan het botten en op 10 maart was er al
 bloesem aan de perzikbomen te zien.

Hoewel er vanaf 6 januari tot in maart dagelijks regen afgewisseld met
 stormen overtrokken, bleven overstromingen gelukkig achterwege. Door
 de schaarste aan levensbehoeften stegen de prijzen dienovereenkomstig.
 Voor 1000 pond stro werd fl. 14, = à fl. 15, = betaald, 1000 pond hooi fl.
 26, = à fl. 30, =, een zak aardappelen van 12 spint fl. 5,50, een pond
 boter 12 stuivers, een mud rogge Arnhemse maat fl. 18, = à fl. 19, =, een
 mud tarwe fl. 26, = à fl. 27, = en in Amsterdam zelfs fl. 30, =.

Om op de zomer van 1816 terug te komen, dient vermeld te worden dat
 er toen door slakken en kikvorsen veel schade aan het veldgewas werd
 aangericht. Verbazend was het aantal muggen, dat in die zomer boven de
 ondergelopen landerijen vloog. De langbenen vlogen bij duizenden boven
 en onder elkaar door de lucht. Ze vlogen op- en neerwaarts als hoge
 torens, dan weer als grote bollen en pijlen.

Even verbazend was, volgens de pastoor van Zevenaar, het opvallend
 gering aantal sterfgevallen. In zeven maanden tijds was er enkel een
 zwakzinnige vrouw van 84 jaar gestorven. Dat er zo weinig zieken en
 doden waren, schreef de pastoor toe aan: "waarschijnlijk uit hoofde van
 matigheid die een ieder noodzakelijk moest in acht nemen."

Dat najaar ontstond er een schrikbarende armoede onder de behoeftige
 stand. Men voedde zich, met name in Groessen, met klaver van het veld,
 dat men gewoonlijk aan de varkens voerde. De gemeentebestuurderen

werden door de gouverneur uitgenodigd tot het "dagelijksch koken van een gezonden Rumfordse soep, om dezelve uit te deelen onder de behoeftigen." De commissie van noodlijdenden hield een inzamelingsactie en kon daarbij rekenen op een ondersteuning van de regering. Er werd totaal een bedrag van fl. 3548,= ontvangen, waarvan wekelijks de behoeftigen werden bedeed.

Het aantal ingediende schadelijsten was zo groot, dat het Provinciaal Bestuur tot een normering in het distributiesysteem moest overgaan. De onderstand bestond uit 500 pond hooi per huishouding (ter waarde van fl. 12,=) en per persoon een harington vol aardappelen (ter waarde van fl. 3,50).

De allerarmsten, die zelfs geen melkkoe meer hadden, kregen van de Provincie een jonge melkkoe, in wier horens de letters P.G. gebrand stond. De kostprijs, variërend van 45 tot 60 gulden, diende in vier jaarlijkse termijnen te worden afbetaald. Ook werden pootaardappels verstrekt, die voor de helft eveneens in vier jaar terugbetaald moesten worden.

Ondanks de steun waren velen toch genoodzaakt hun vee voor de helft, ja zelfs voor een derde van de waarde van de hand te doen. In Westervoort had Gerhard Wolters zijn eigen geit uit gebrek moeten slachten.

Dat na zo'n rampjaar de boerenstand bittere armoede leed, laat zich denken.

Th.J.G. Goossen, *Zevenaar*.

Bronnen:

Nieuw Archief Zevenaar 1816;

Parochie Archief St. Andreas nr.9;

De Waterplaag, J.W. van Petersen, Zutphen 1978.

HOE HET IN DUIVEN TOEGING - deel III (slot)

Onder deze titel verscheen in 1980 in NEERLANDS VOLKSLEVEN (jrg.30, nr.3/4) een artikel over gebruiken in het Duivense gemeenschapsleven tussen 1900 en 1950. De auteur is de ons ook uit diverse publicaties in de DRIEPAS bekende J.Th.M. Giesen van het streekarchivariaat. De redactie dankt de heer Giesen voor de toestemming om een bewerking van zijn opstel in dit tijdschrift op te nemen.

In de volgorde van het kerkelijk jaar besluiten we met viering van een aantal feesten.

Met Kerstmis trof men in de gezinnen met kinderen een kerststal of kerstgrot aan. Men zong kerstliederen bij de kerstgroep. Met Driekoningen werden de drie koningsbeelden aan de groep toegevoegd, die daarna nog een week bleef staan. Kerstbomen zag men heel weinig.

Als op Oudejaarsavond zo tegen achten de werkzaamheden op de boerderij beëindigd waren, kwam men bijeen voor 't koffiedrinken en 't kaarten met 'n borreltje. De vrouwen waren druk met het bakken van balkenbrij of oliebolletjes en het braden van metworst, gans of haas. Vaak waren er wel liefhebbers te vinden voor het knallen met donderbussen. Het was 'n sport elkaar nieuwjaar af te winnen, d.w.z. als eerste veel heil en zegen te wensen.

Op het feest van Driekoningen kwamen een stuk of zes Huissenaren de Rijn over om in Loo 'n paar centen bijeen te zingen voor hun gezinnen. Van dit lied luidde het eerste couplet:

Hier komen wij aan met onze steern.
Wij zoeken den Heer en we hadden hem geern.
Wij kwamen bij Herodes zijn deur,
Herodes de koning kwam zelve veur.
Hij vroeg toen met een heel vals hart:
Waarom is die ene van jullie zo zwart?
Hoe groter God, hoe kleiner kind,
Dat je hier in Bethlehem vindt.
Kom op je terugweg even aan,
Opdat ik hem ook aanbidden kan gaan.

Op de vastenavonddagen bleef het werken beperkt tot het noodzakelijke. De boerenzoons en knechten vermaakten zich graag met het afrijden van de jonge paarden.

Groepjes kinderen, soms ook volwassenen, trokken verkleed van huis tot huis met harmonica of foekepot. Een metworst of wat geld was de beloning voor hun liedje (Foekepotteri'j ...). Van feesten en dansen in café's was geen sprake: de huiselijke kring en de open lucht waren het schouwtoneel voor de vastenavondgenoegens. Dat er aan de vooravond van de veertigdaagse vastentijd nog eens flink geschransd werd, laat zich denken.

Na het Gloria in de mis van Witte Donderdag zwegen de kerkklokken tot Paaszaterdag 12 uur. De misdienaars hanteerden nu de ratels. Ze riepen op het kerkplein de mensen ermee tot de godsdienstoefeningen; ook in de kerk werden ratels gebruikt. En met de ratel trokken de misdienaars de huizen langs om de paasgaven in te zamelen. Deze beloning voor een heel jaar misdienen werd eerlijk verdeeld.

Specifieke gerechten voor de Goede Vrijdag waren oliekrappen en jodenbrood. Dit laatste was een soort pannekoek, bijna wit, droog, hard en smakeloos.¹⁾

In de kerk kon op Paaszaterdag wijwater worden gehaald. Schooljongens lieten stokjes blakeren in het pas ontstoken paasvuur. Deze paasbrandertjes of "paosbrendjes" kregen thuis een plaats op de schoorsteenmantel of onder het rieten dak, als afweermiddel tegen blikseminslag.

Op Eerste Paasdag tijdens de Hoogmis ging de huisvader met een palmtak - die op Palmzondag in de kerk was gewijd - en wijwater zegenend door alle vertrekken van het huis en de veestallingen, onder het uitspreken van verschillende gebeden. Bij menige boerderij was in de Goede Week hegknipsel en snoeihout op een hoop gebracht; bij het invallen van de schemering werden de paasvuren aangestoken. In Groessen heeft men ook een groot gemeenschappelijk paasvuur gekend, ontstoken met vuur van de paaskaars, dat door middel van een fakkel van de kerk naar de paasweide was gebracht. In die optocht werd ook een zwarte pop meegevoerd, die als

¹⁾ Op Goede Vrijdag mocht de dorpssmid niet werken, hij liet hamer en aambeeld rusten, het vuur was uit. Hij gebruikte die dag om zijn smederij aan kant te maken. Waren niet op de eerste Goede Vrijdag de nagels voor de kruisiging van Christus gesmeed? (bewerker Th.M.J. J.)

zinnebeeld van boze daden en begeerten in de vlammen werd geworpen.

Op Hemelsvaartsdag trok men in Groessen bij het krieken van de dag met de muziek over de afgelegen wegen van het dorp. Het ene jaar werd de ene zijde van het dorp aangedaan, het volgende jaar de andere. Tegen acht uur was de muzikale optocht ten einde. Kort na 1950 is dit gebruik verdwenen, doordat sommigen geklaagd hadden over burengerucht.

Met St. Jan (24 juni) was het gebruikelijk, een krans van St.-Janskruid te vlechten (al dan niet om een wilgetwijn) en deze voor het bovenlicht van de voordeur te hangen. Bescherming tegen allerlei kwalijke invloeden was het doel. Met St. Jan was ook de tijd van het bonen potten, die met St. Marcus (25 april) was begonnen, geëindigd.

De invloed van de overige kerkelijke feesten op het volksleven was minder groot. Wel waren er natuurlijk de boerenspreuken, die werkzaamheden en weersgesteldheid met heiligenfeesten in verband brengen. Dat waren er zeer vele, zodat wij er afzien een opsomming te geven, temeer daar ze meestal niet typerend voor alleen Duiven zijn.

J.Th.M. Giesen, Zevenaar.

NOG ENKELE HERINNERINGEN AAN BEGRAFENISGEBRUIKEN

Wat Willem Ebbers in Driepas 8 (nr.1, april 1991) schrijft over "Een begrafenis in de jaren twintig", komt overeen met wat ik, een iets jongere tijdgenoot van hem, in herinnering heb. De in zijn artikel beschreven gebruiken leefden zeker voort in de jaren dertig en waarschijnlijk ook tijdens de oorlog en gedurende enige tijd daarna. Dit is ook het geval met wat J.Th.M. Giesen in deel 1 van "Hoe het in Duiven toeging" in Driepas 7 (nr. 3, november 1990) vermeldt over de burenplicht rond dood en begrafenis. De twee artikelen brengen mij ertoe het volgende vast te leggen ten aanzien van Loo.

Onder de bebouwde kom, waarbinnen - zoals Giesen schrijft - de priester met misdienaars en zangers de rouwstoet kwam afhalen, verstond men in Loo het stuk Loostraat tussen de "Koksplaats" en "Doekenstadt". Dit afhalen vond echter alleen plaats bij de zogenaamde eerste klasse begrafenis. Het gebeurde zeker tot in de jaren dertig. Ik was er zelf in de jaren twintig als misdienaartje getuige van toen vanuit de "Koksplaats" de zeer bejaarde "Tante Kaatje" begraven werd. De pastoor ging zelfs binnen in het vertrek waar de dode lag opgebaard. Ik herinner met het daarom zo goed, omdat ik getroffen werd door de tegenstelling tussen al het zwart van de mensen rondom en het in bonte kleuren beschilderde stucplafond van het vertrek. Bloemen en kransen waren in die tijd bij begrafenis een hoge uitzondering.

Volgens mijn vader, Hugo Peters, geboren te Loo in 1895, was vroeger het vervoer van de overledenen van het sterfhuis naar de kerk als volgt geregeld. Betrof het een sterfgeval in de kom van het dorp, dan werd de kist naar de kerk gedragen. Ging het om een dode buiten dit gebied, dan werd deze op een lange kar naar de kerk gereden. Deze taak werd bij traditie voor de oostkant van het dorp vervuld door de bewoners van de "Koksplaats", voor de westkant door die van "Doekenstadt". Als zoon van de boer van laatstgenoemde hoeve, had mijn vader in zijn jonge jaren nog enkele malen een lange kar bij een begrafenis gereden. De kist werd op de kar geplaatst op kunstig gevlochten strowissen, die na afloop in een sloot in de buurt van de kerk gegooid werd, een plaats die door kinderen gemeden werd.

Mijn vader wist ook te vertellen dat "vroeger" de formule waarmee de dood werd aangezegd, besloten werd met: "... en ge wier verzocht op een

glas foezel en een lange piep". Met het inmiddels in onbruik geraakte woord "foezel", in ons dialect uit te spreken als het Duitse "Fusel", werd een soort jenever aangeduid. Ik had de indruk dat mijn vader dit gebruik in zijn jongensjaren nog gekend heeft, maar het was er zeker ook vóór zijn tijd.

Ten aanzien van het "pelen" herinner ik mij laat uit de jaren twintig de volgende gebeurtenis. Bij de begrafenis van kinderen werd een met palmtakken omwonden houten kruisje megedragen en drie bosjes van ditzelfde groen. Tussen de takjes waren papieren linten in verschillende kleuren gevlochten. Toen ik eens deel uitmaakte van het groepje buurkinderen dat deze stukken moest vervaardigen, kregen wij de inval de linten te vervangen door witte papieren bloemen. Het resultaat werd echter afgekeurd door de buurvrouwen, onze moeders. We moesten alles weer uit elkaar halen en de gebruikelijke linten aanbrengen. De abrupte breuk met de traditie werd niet geduld. Zonder dat de vrouwen zich dat bewust waren, handhaafden zij een eeuwen en eeuwen oude traditie: reeds de Romeinen omwonden 2000 jaar geleden de wijgeschenken die zij neerzetten bij de heiligdommen van hun goden, met linten als teken van binding.

Gebruiken als de hierboven beschrevene waren zeker niet beperkt tot Loo en voor een deel horen ze ook niet overal tot het verleden. Twee jaar geleden zag ik in het Oostenrijkse Stiermarken nog een begrafenisstoet, waarbij de dode werd vervoerd op een boerenwagen getrokken door een tractor.

W.J.Th. Peters, Nijmegen.

HET DIALECTHOEKJE (2)

In het vorige nummer zijn we begonnen met een aantal korte artikeltjes over het dialect. Deze stukjes zijn allereerst bedoeld om de autochtone bewoners te laten genieten van hun dialect. Voor de nieuwkomers in de gemeente vormt het een eerste kennismaking.

Van verschillende zijden is ons verzekerd, dat de in het eerste dialecthoekje opgenomen woorden, die een of ander manier van voortbewegen aanduiden, met plezier herkend zijn.

We vervolgen - nu min of meer alfabetische - de serie, die is samengesteld door dhr. H. Driessen, Oud-Groessenaar thans wonende te Druten. Wij vragen nadrukkelijk om commentaar en correctie als de betekenissen wellicht anders zijn of in een ander verband kunnen worden gezien, als hier wordt aangegeven.

1. afjach geve/kriege met krasse bewoordingen weggagen/weggejaagd worden;
2. achteraovertrekke achterhouden, afstelen;
3. aak kieke asof den aak 'm is (af) gaon drieve: uit 't veld geslagen, wezenloos zijn;
4. aosem zich achter aosem lope: buiten adem;
5. aanstote a) stotteren, b) klinken, proosten;
6. aanzegge naast de normale Nederlandse betekenissen ook: klikken, roddelen, kwaadspreken;
7. but a) stief ien de but: stijf in de ledematen; b) kold tot op de but/zo kold als 'n bot: door en door koud; c) de but d'r op zette: uit alle macht er aan werken;
8. bred hi'j hed 'n bred vur de kop: is hardleers, eigenzinnig (heeft 'n plank voor de kop);
9. bungel 'n bungel an 't been: hindernis, overlast;
10. buuk de buuk/pens op de lees slaan: buitensporig veel eten;
11. bukeheg achter de bukeheg ligge: daar begraven liggen;
12. betote d'r gin betote van hemme: geen benul, begrip hebben;
13. bang bang zien hande te brande an kold water: over-

- dreven voorzichtig zijn;
14. brind 't geld brind 'm ien den tes: hij wil t'graag uitgeven;
15. dreug zo dreug as sintekloas zien kont: uitgedroogd (voedsel);
16. dreugje op 'n dreugje zitte: geen drankje gekregen hebben;
17. dörpel örges d'n dörpel platlope: (te) vaak aanlopen;
18. dood hi'j zag t'r uut as de dood van hiepere: bleek, ziek en zwak uitzien;
19. dunne an den dunne zin (an de gaw-gaw, loperij, mak vort): aan diarree lijden;
20. döp kiek uut de döp: kijk uit je ogen;
21. drèèje gi'j kon d'r ow niet drèèje of rure: opeengepakt zitten of staan.

H. Driessen, Druten.

EXCURSIE NAAR ROZENDAAL

De jaarlijkse excursie van de Historische Kring ging dit jaar op zaterdag 21 juni naar kasteel Rozendaal bij Velp. Met 36 deelnemers kunnen we terugzien op een zeer geslaagde excursie.

Na een dialezing waarin een beeld werd gegeven over het verleden en de restauratie van het kasteel, kregen de deelnemers een rondleiding door het kasteel. Vorig jaar is de restauratie van dit voormalig kasteel van de hertogen van Gelre voltooid en zijn de zalen en kamers met zorg gemeubield. Ook het omringende park met waterpartijen en schelpengrotten werden ook in de restauratie betrokken. De rondleiding door de tuinen werd een extra succes door het gunstige weer. Toch werden enkelen nat: ze werden verrast door de "bedriegertjes". Op het terras van de "orange-rie" werd tenslotte wat gerust, gepraat en gedronken. Rond 5 uur ging iedereen tevreden huiswaarts.

Eén van de deelnemers

DE ELEMENTEN HOUDEN HUIS

Stormen hebben al sinds mensenheugenis grote problemen voor de bevolking met zich mee gebracht. Ook in het jaar 1800 eiste de storm zijn tol. Op 9 november, tussen 2 uur 's middags en 10 uur 's avonds, trof een orkaan de Lymers. De storm kondigde zich 's morgens al aan, toen de kracht van de wind met het uur toenam en tegen half drie overging in een orkaan. In de eenvoudige, niet geïsoleerde huizen van vroeger waaide de scherpe wind door alles heen. Buurtschappen en dorpen raakten onbereikbaar. Het hele land viel ten prooi aan het natuurgeweld, daaronder begrepen Duiven, Groessen en Loo. Honderden beschadigde huizen en veel ontwortelde bomen leverde dat op. Geen gebouw in de Lymers was van schade vrij gebleven. Vele woningen waren in een ruïne veranderd, andere zo ernstig beschadigd dat herstel nauwelijks mogelijk was. Bij de meeste huizen waren de schoorstenen verdwenen en de binnen-"wanden" omvergedrukt. Daken waren van huizen en schuren afgerukt, zodat de regen vrij spel kreeg op voedsel en graan. Het was een hopeloze en trieste aanblik. Door het brullen van de storm, het gerinkel van glasscherven, het geraas van neervallende dakpannen en hout durfde niemand op straat te komen. Hoe angstig de mensen waren, of zij dachten aan de dood of aan het einde der wereld, wij weten het niet.

In het voorjaar van 1800 had een dijkdoorbraak al aan veel huizen schade aangericht. De regering had toen aan de getroffenen van de watersnoodramp een financiële ondersteuning toegezegd. De gedupeerden hadden in de herfst nog maar de helft van het geld ontvangen, zij wachtten nog op de volledige afwikkeling toen de stormramp hen trof. Op verdere hulpverlening en inzamelingsacties behoefde men niet te rekenen. De Lymerse bevolking werd duidelijk te verstaan gegeven, dat het hele land in de greep van de storm was geweest, en dat zij zich daarom niet moesten verlaten op meer overheidshulp. Zij moesten zelf maar proberen om met noodreparaties de gebouwen voor de naderende winter bewoonbaar te maken.

De plaatselijke overheid bemoeide zich in zoverre met de toestand, dat zij aan de boermeesters Ruth, Ruttjes en Gerd Bodde in Duiven opdroegen een opgave van alle stormschade aan huizen en schuren te maken. Bij de schade-opname moest de navolgende gegevens vermeld worden:

1. de namen van de eigenaars of pachters;
2. een beschrijving van het beschadigde pand;
3. het bedrag, dat nodig was voor herstel of nieuwbouw;

4. een specificatie van verlies aan goederen.

De boormeesters dienden zich te laten bijstaan door een vakbekwame timmerman. Zij mochten geen kleine schade aan daken opnemen, omdat men uit ervaring wist dat bij veel huizen al bij een windvlaag stro of pannen afwaaiden.

Met deze instructies togen de boormeesters op pad. Het volgende spreekt voor zichzelf.

Groessen:

- 54 1/2. Het nieuwgebouwde huis van de domeinen, pachter heer von Das, is geheel ingestort.
49. J. Zummers, behorende bij de armlastigen, het onderste dakstuk afgewaaid.
46. M.G. Koenders, onvermogend, schade aan muren, vloeren, dak en ribben.
45. Corn. Staring, onvermogend, dakschade en dakbalken.
42. Wilh. Coenders, weinig vermogend, schoorsteen en sporen verloren.
- 40 1/2. Gerh. Hendriks, onvermogend, het huis geheel uit zijn vorm gewaaid.
41. Gr. Welling, onvermogend, de muren zijn omver gegaan.
40. de heer Elsenpas, onvermogend, de zijmuur ingevallen.
43. Herm. Hugon, onvermogend, hout- en glasschade.
37. Weduwe N. Hofs, onvermogend, de schoorsteen en steunribben weggeslagen.
36. W. Gepkes, onvermogend, de muur omver en gebroken houtdelen.
32. Weduwe R. Egging, de schoorsteen en de dakpannen ontbreken.
30. J. Stevens, onvermogend, het huis ontzet en de muur omgevallen.
29. L. ten Haaf, vermogend, het huis bijna ingestort.
31. J. Böhme, vermogend, een stutbalk doorgebroken.
28. V.A. van Löwen, vermogend, een muur ingevallen.
27. Weduwe Boekhorst, onvermogend, schade aan muren en houtwerk.
21. Wilh. Otten, vermogend, het dak van het huis gewaaid.
20. Rick Grob, onvermogend, de schoorsteen verdwenen en enig houtwerk vernield.
12. Jacob Lentjes, onvermogend, het onderste deel van het dak afgewaaid.
18. Gert Otten, vermogend, een deel van het dak ingevallen.
13. H. Becher, onvermogend, enige ribsporen verloren.
14. Het huis van de Kruisbroeders te Emmerik, schade opgelopen aan muren en houtwerk.
16. D. Derksen, minvermogend, gedeelte van het dak afgewaaid.
- 7 1/2. Gert Westerhuis, onvermogend, een muur omver en houtschade.
2. Fr. Iking, onvermogend, het dak beschadigd.
1. D. Pitz, onvermogend, schade aan huis en schuur, een gedeelte van het dak en muren verloren.
3. Alb. Jacobs, middelmatig vermogend, het dak van het huis afgewaaid.
4. Leendert Otten, onvermogend, een hoek van het huis ingestort.
5. D. Jansen, onvermogend, een gedeelte van het huis ingevallen.
6. H. Lentjes, onvermogend, de bovenkap en enige muren totaal vernield.

7. Gert Wilmsen, onvermogen, het huis uit elkaar geslagen.
 8. Jan Poll, vermogen, het huis door een ander gewaaid.
 9. Heer Gerritzen, vermogen, een schuur omgewaaid.
 11. Heer Fontein, vermogen, daksporen gebroken en een muur ingevallen.
 11 1/2. Armdsen, vermogen, het nieuw gebouwde huis is achter ingestort en een muur er uit gevallen.
 D. Hugenpoth, vermogen, van een huis is het dak beschadigd en bij de Berenklaauw is de muur omgevallen en zijn enige ruiten vernield.
 24. Heer Tonissen, vermogen, ruiten en kozijnen vernield.
 Vrouw Gehe-Rathin van Lamers, vermogen, bij de schaapschuur op het Huis Rijswijk heeft de stormwind in de kap geslagen.
 26. Gr. Scheerder, onvermogen, veel schade aan de muren, ruiten en kozijnen.
 106. Gert Boerboom, onvermogen, het huis is van boven vernield en de muur omgevallen.
 107. J. van Hummel, vermogen, het huis is ingevallen.
 108. P. Hermse, onvermogen, het huis ontwricht en gebroken daksporen.
 Joh. Scholten, het dak van het huis af en de muren ontzet.
 112. Wilh. Joïle, vermogen, het bovenste deel van het dak verdwenen.
 110 1/2. Gert van Gellecom, onvermogen, enige dakspanten vernield.
 115. H. Hubers, onvermogen, het huis is tot een ruïne vervallen. Peter Bauman, onvermogen, het nieuwe huis is ingevallen. Joh. Veltkamp, onvermogen, muren zijn omver gewaaid.
 25. Joh. de Roos, vermogen, enkele dakspanten en afdekplaten verspeeld.
 39 1/2. Riek Aleven, vermogen, de voormuur totaal vernield.
 Bij kerk en armenhuis zijn ruiten en kozijnen stukgewaaid.

Husselarij:

52. Herman Daniel, dak en opkamer vernield.
 53. Goert Hugen, gebroken dakspanten.
 98. Jan Derksen, gebroken dakspanten.
 57. Gert Smit, twee spijlen, muren en balken vernield.
 58. Gert Boerboom, de onderkap vernield.
 59. Wessel Engeln, de zolder en muur bezweken.
 60. Weduwe G. Wessels, een gebint, onderstuk van het dak, zolder en muur verdwenen.
 62. H. Wolters, het meeste houtwerk in het huis versplinterd.
 66. Rutt Heymen, minvermogen, het dak en de binnenmuren weggeslagen.
 68. Henr. van Bolderen, twee schoorstenen, dak en muren omgewaaid.
 69. Weduwe Joh. Caeltjes, onvermogen, het onderste deel van het dak en de sporen vernield.
 67. Nold. Knuijman, onvermogen, het dak en de daksporen zijn afgewaaid.
 71. Winand Geurts, onvermogen, balken, daksporen en dakbedekking weggeslagen.
 72. Joh. Valck, onvermogen, muur, schoorsteen en dak verdwenen.
 75. Weduwe H. Bernds, onvermogen, het huis is totaal in elkaar gewaaid.
 75 1/2. D. van Gellecom, onvermogen, het dak is van het huis afgeslagen.

76. G. Daniels, vermogend, twee schoorstenen en zes sporen worden gemist.
 78. Gr. Grave, vermogend, een balk, de schoorsteen en het dak is vernield.
 80. J. van Kerkhof, onvermogend, twee stijlen en het dak is verdwenen.
 81. J. Welling, het dak is vernield.
 82. Ar. Geurds, gebroken daksporen.
 83. Jr. D. de Haer, wat houtwerk verloren gegaan.
 84. Joh. Jansen, een muur ingestort en boven en onder schade aan de schuur.
 85. A. Gerritsen, onvermogend, muren, dak en daksporen verloren.
 86. Gerd. Wilmsen, het dak is er afgewaaid.
 89. Peter van Diek en Jacob Roos, de achtergevel en daksporen zijn vernield.
 99. Bart Heimen, het dak is gedeeltelijk afgebroken.
 90. Bernd Veldkamp, onvermogend, de achtergevel, balken en dak vernield.
 101 1/2. Bernd Spaan, verdreven uit de Loowaard, het huis ontzet en muren omgevallen.
 52 1/2. Joh. van Raay, onvermogend, het totale dak verdwenen.
 65 1/2. Ger Ziemers, het dak weggeslagen.
 57 1/2. Noadmers, de schuur verplaatst.
 72 1/2. Engel Boekhorst, schade aan het dak.

Duiven:

24. Hend Roelofs, de schuur ingestort.
 25. Geurd Lentjes, de schoorsteen met daksporen vernield.
 10. Henk Bōrgers, vermogend, het hele dak afgewaaid.
 12. Roelof Hoedt, onvermogend, de schuur in elkaar gewaaid.
 13. Evert Beekman, onvermogend, het achterhuis ingevallen.
 71. Gert Kristal, onvermogend, het huis tot een ruïne geworden.
 72. Hr. Staring, pachter van de Heer van Bodelswingh, schoorsteen, daksporen en zolder vernield.
 76. N. Krocken, onvermogend, het hele huis is ten gronde gericht.
 78. H. Spaan, onvermogend, het huis is totaal vernield.
 87. Noll Derksen, onvermogend, het huis is een puinhoop geworden.
 69. Ad Krayfanger, huis en berging ingevallen.
 53. Weduwe Lukassen, de schuur ingevallen.
 51. H. Wilmsen, schade aan de schuur.
 35. Heer van Brandenburg, schade aan het huis en de hooiberg.
 34. Reynder Spaan, onvermogend, de schoorsteen afgewaaid.
 32. Jan Jansen, onvermogend, het huis in een puinhoop veranderd.
 11 1/2. H. Aleven, pachter van de pastorie, 2 daken vernield.
 30. Gert Kemperman, schade aan het houtwerk.
 14. Evert Nass, de korenschuur ingestort.
 15. G. Geurds, onvermogend, drie dakdelen vernield.
 64. Weduwe Coendert, pachteresse van Herman Ratering, het huis is totaal ingestort.
 51. Reinder Spaan, het achterhuis is ten gronde gegaan.
 47. Wilh. van Kerkhoff, onvermogend, het huis is in een puinhoop veranderd.
 Aan de kerk zijn enige ruiten gesneuveld.

Loo:

1. J. Mocking, vermogend, het huis is ontzet.
De Lookapel heeft twee ramen verloren.
5. Bij de pastorie is houtwerk aan de schuur vernield.
- 6 1/2. Wilh. Driessen, onvermogend, het dak is van het huis gewaaid.
11. Weduwe Baumeister, onvermogend, het dak is vernield.
14. D. Derksen, onvermogend, het dak en muur worden vermist.
16. Wilh. Geurts, onvermogend, dak- en muurschade.
20. J.H. Hermsen, onvermogend, het dak vernield.
18. D. van Barch, onvermogend, het dak vernield.
J.D. Giesbers, onvermogend, de schuur vernield.

Th.J.G. Goossen, Zevenaar.

Bron:

Oud Archief Zevenaar, nr. 1410.

OP DE SOEP

In deel II van "Hoe het in Duiven toeging" in Driepas 8 (nr.1, april 1991) vermeldt J.Th.M. Giesen de verschillende evenementen verbonden met de kermis. Bij het lezen daarvan schoot mij te binnen, dat men in Loo nu nog, als men het heeft over de gasten voor de zondag, niet spreekt over "te eten hebben", maar over "op de soep hebben". Daarbij herinner ik mij dat er in mijn Loose jaren met de kermis altijd meer soorten pudding op tafel kwamen. Nu is het gevaarlijk om uit deze twee feiten conclusies te trekken, maar het zou toch wel eens zo kunnen zijn dat het authentieke kermismaal oorspronkelijk bestond uit alleen deze twee gangen. Tenslotte liet het feestprogramma aan degenen die het geheel af wilden werken, weinig tijd voor de hoofdmaaltijd. En kermissoep is per definitie krachtig.

W.J.Th. Peters, Nijmegen.

GEDWONGEN HUWELIJKEN: EEN VOORTGAANDE DISCUSSIE.

In een reactie op mijn artikel 'Duiven, een plattelandsgemeenschap in de 17de en 18de eeuw en de historische demografie' (1) schrijft F. Staring (2) dat een verklaring voor het grote aantal zgn. gedwongen huwelijken zou kunnen liggen in de omstandigheid, dat men voor de formele huwelijksvoltrekking er zeker van wilde zijn 'geen kat in de zak gekocht te hebben'. Een vruchtbaar huwelijk betekende een oudedagsvoorziening voor de ouders, de oudere mensen konden immers rekenen op de zorg van hun kinderen.

Deze opmerking van Staring, die mij heel plausibel lijkt, geeft mij aanleiding tot het volgende. Zijn opvatting, gebaseerd op lokale bronnen, laat zich gemakkelijk voegen in de recente historiografie over gezins- en mentaliteitsgeschiedenis. In mijn bijdrage in Driepas beperkte ik me - gemakshalve en eerlijkheidshalve - tot de verklaringen voor de sterke stijging van de 'gedwongen huwelijken' aan het einde van de 18de eeuw, die in de tijd dat Schuurman zijn artikel schreef in de literatuur werden genoemd. E. Shorter meende, dat het volk zich aan het einde van de 18de eeuw ruimere sexuele vrijheden veroorloofde - hij spreekt zelfs van een "sexuele revolutie" (3)- na een periode waarin de sexualiteit aan banden was gelegd door een zedelijksheidsoffensief van katholieke en protestantse moralisten. De vrouwen raakten los uit traditionele beperkingen en er vond een romantisering van de betrekkingen tussen de sexen plaats, die leidde tot meer buitenechtelijke zwangerschappen. De visies van Tannahill en Haks pasten in deze ideële en psycho-sociale visie. Maar Shorter c.s. brengen hun conclusies wel steeds als (voorlopige) hypothesen.

Sedert de jaren zeventig zijn nog veel meer verklaringen genoemd: het ontstaan van bepaalde sociale marginale groepen, veranderingen in de huwelijkswetgeving, een nieuwe aanpak van de bedeling en het feit dat arme mensen in de stad vaker ongehuwd gingen samenwonen. Echter geen van deze verklaringen wordt in vakkringen algemeen geaccepteerd. Ook de visie van Shorter is omstreeks 1980 steeds meer in discrediet geraakt. Veel bewijsmateriaal lijkt tot een andere conclusie te voeren en velen vinden zijn (hoewel voorzichtig gepresenteerde) theorie te algemeen.

Op dit moment zijn er twee tendenzen zichtbaar: in de eerste plaats een tendens tot regionalisering. Op basis van tot kleinere regio's beperkte studies kan voorzichtig worden gebouwd aan een algemene theorie. Alleen

zo kan worden recht gedaan aan de grote lokale verschillen (4).

In de tweede plaats beschouwen de meeste historici, die nu over dit thema schrijven, onwettige en vroege geboorten tegen de achtergrond van de zgn. 'verkeringstheorie'. Peter Laslett c.s. en Michael Mitterauer (5) - om twee historici uit deze groep te noemen - wijzen voor de periode 1500-1800 op de volgende zaken:

- bij het volk was het huwelijk primair een economische binding;
- in het voor-industriële tijdperk was trouwen niet een op een bepaald tijdstip gefixeerd feit, maar een lang uitgesponnen proces waarvan de huwelijksluiting slechts één fase was;
- vrijen tijdens de verkering werd als volkomen normaal beschouwd. De eerste vrijpartij werd in het kader van dit huwelijks-proces gezien; het meisje gaf haar maagdelijkheid op in ruil voor trouwbeloften en wat economisch kapitaal;

Het moge duidelijk zijn, dat de verklaring voor 'gedwongen huwelijken' in de 17de en 18de eeuw, die Staring in zijn reactie op mijn artikel noemt, zeer wel is in te passen in deze recente algemene inzichten. Maar hoe zit het nu met de sterke stijging aan het einde van de 18de eeuw - mijn vraag in het artikel in de Driepas. Naast de ideële en psycho-sociale verklaring biedt de 'verkeringstheorie' zeker ook enig houvast. David Levine (6) - een belangrijk vertegenwoordiger van de 'verkeringstheorie' - heeft in een onderzoek van een aantal dorpssamenlevingen geprobeerd vast te stellen wat de relatie was tussen sociaal-economische veranderingen en de gezinssamenstelling. Zijn conclusie luidde, dat het percentage onwettig geboren kinderen steeg in tijden van sociaal-economische verslechtering. In veel gebieden in het noordwesten van Europa was aan het einde van de 18de eeuw sprake van een economische crisis, óók in de Liemers. Aan de voorbereiding van een huwelijk kwamen de mensen nog wel toe, aan een huwelijk en gezinsvorming niet meer. Kortom, in tijden van economische crisis werden verlovings gebroken, omdat de perspectieven op economische zelfstandigheid geringer werden.

De sterke stijging van het aantal 'gedwongen huwelijken' aan het einde van de 18de eeuw kan wellicht - in navolging van Levine - worden gezien tegen de achtergrond van een ook in de Liemers verslechterende economische situatie. Mannen waren dan misschien bang 'een kat in de zak te kopen', meisjes vreesden daarentegen 'achter het net te vissen' ofwel 'niemand aan de haak te slaan' (7). Maar de lezer begrijpe, dat hier de mogelijkheid van de historicus een verklaring te geven voor verschijnselen in het verleden een kritische grens heeft bereikt!

Noten:

1. Driepas, jrg. 7, nr. 3, november 1990, blz. 66-77.
2. Frans Staring, Gedwongen huwelijken, bijdrage tot een discussie; in: Driepas, jrg. 8, nr. 1, april 1991, blz. 16. Overigens is de suggestie die Staring wekt met de zinsnede 'Als verklaring hiervoor (-)' onjuist. Ik heb geen poging gedaan datgene te verklaren, waarvoor Staring een bouwsteen aandraagt. Als hij noot 14 van mijn artikel goed had gelezen, zou hij hebben vastgesteld, dat ik in deze noot inga op de verklaringstheorieën over de sterke stijging van gedwongen huwelijken aan het einde van de 18de eeuw (19,8 %) in vergelijking met de 17de eeuw (14,3 %). Ik probeer niet een verklaring te geven voor de grote omvang van het aantal gedwongen huwelijken voor zowel de 17de als de 18de eeuw.
3. Ook in het Kleefse en Gelderse gebied werden op het einde van de 18de eeuw onder invloed van de Verlichting, de sexuele normen lossen. W. van Heugten wees me op artikelen in tijdschriften als de *Clevische Zuschauer* (verscheen te Kleef ca. 1792) en het *Kerkelijk Leesblad* (verscheen te Emmerik ca. 1800), waarin door de meer conservatieve geestelijkheid, o.a. kannunik Eskes uit Rees, fel gereageerd werd op de veranderende opvattingen. Uit een aantal artikelen in de *Clevische Zuschauer* blijkt ook dat in de laatste decennia van de 18de eeuw het aantal gevallen van geslachtsziekten - tot dan toe onbekend - sterk toenam.
4. Voorbeelden van dergelijke studies:
Christi Boerdam, Ongehuwd moederschap als sociaal verschijnsel. Casus: Rotterdam op het einde van de achttiende eeuw, in: *T.v.G.* 98 (1985) 157-175;
Hans Sterk, Buitenechtelijke geboorten in Utrecht, 1775-1825.
5. Peter Laslett, Karla Oosterveen, Richard M. Smith (eds), *Bastardy and its comparative history*, London 1980; Michael Mitterauer, *Ledige Mutter, Zur Geschichte illegitimer Geburten in Europa*, Münster 1977.
6. David Levine, *Family formation in an age of nascent capitalism*, New York 1977.
7. De auteur wiens werk uit 1979 ik in mijn vorige bijdrage besprak, heeft recent een boek gepubliceerd, waarin opnieuw Duiven figureert als model voor demografische beschouwingen. Belangstellenden kunnen raadplegen: A.J. Schuurman, *Historische demografie: bevolkings- en gezinsgeschiedenis*, Zutphen 1991 (serie: *Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis*). m.n. hoofdstuk 4, 'Een voorbeeld: de bevolking van Duiven', bevat interessante gegevens voor Duivenaren.

GRADUS PETERS NAAR DE RAAYHOF TE PANNERDEN EN BROER JOHANNES NAAR CANDIA TE LOO

Op 1 juni j.l. werd in Hotel "Rijnwaarden" te Lobith het verschijnen gevierd van het boek "Zij leefden van hun land - Een steenbakkend landbouwgeslacht op het Gelders Eiland in generaties gevolgd" door dr. G.B. Janssen en J.C.C.M. Peters. Het werk omvat bijna twee eeuwen geschiedenis van de familie van de tweede auteur tussen de Oude Rijn en het Pannerdens Kanaal. Tot de personen aan wie plechtig een exemplaar werd aangeboden, hoorde ook ondergetekende, die, zoals Jan-Carel Peters zei, uitgenodigd was als vertegenwoordiger van alle leden van de familie buiten het Gelders Eiland, onder andere van die in Duiven, Groessen en Loo.

In het eerste hoofdstuk wordt het stadium behandeld waarin de familie nog in de Over-Betuwe zat, waar voorvader Peter Peters (1742 - 1811) in 1773 de bouwhof "Het Gruuthuus" in Angeren kocht; hij woonde daar met zijn vrouw Anna Holmans, met wie hij twaalf kinderen had. Van deze trok de oudste zoon, Johannes (1775 of 1776 - 1843, naar Candia te Loo. Dat moet gebeurd zijn in de laatste jaren van de 18de eeuw. Gradus Theodorus, een van de jongere zoons (1785 - 1852), vestigde zich in 1812 op de Raayhof te Pannerden. Aan hem is het tweede hoofdstuk gewijd en hij en zijn afstammelingen vormen het hoofdthema van het boek. Gradus was getrouwd met Antonia van Munster (1790 - 1817) en na haar dood huwde hij Leopoldina de Bruin (1787 - 1866). Uit het eerste huwelijk werden vier kinderen geboren, uit het tweede zeven. Tot de kinderen van Antonia behoorde Johannes Peters (1814), later pastoor van Loo die in 1871 aan de pokken bezweek (Driepas, 7, nr. 1, april 1990; Janssen/Peters 1991, pp. 101-102).

In de hoofdstukken III tot en met XXV worden naast de van Gradus afstammende generaties Peters ook de daarmee verwante families behandeld.

Opvallend is dat zo veel documenten in het boek konden worden opgenomen, niet alleen notariële acten, maar ook brieven en gedichten. Vele van de beschreven personen komen ons daardoor zeer nabij. Het geheel is een interessante familiegeschiedenis, een waardevolle geschiedenis van de steenbakkerij en de landbouw tussen de Oude Rijn en het Pannerdens Kanaal, en een niet te verwaarlozen bijdrage aan de sociaal-economische

geschiedenis van Nederland in de 19de en een deel van de 20ste eeuw. Het boek verdient dan ook meer aandacht dan er in het kader van Driepas aan gegeven kan worden.

De hierboven genoemde Johannes Peters woonde op Candia met zijn vrouw Maria Gerritsen, die hem lang overleefde en die in 1868 overleed, ruim 96 jaren oud. "Hun nageslacht," aldus valt in het boek te lezen (p. 17), "verwant aan de families Herfkens, Janssen, Peelen en Hoppenreijts is zeer talrijk in Duiven, Groessen en Loo en hiertoe behoren ook de steenen pannbakkersfamilies Peters en Holleman." Hieraan kan men sinds 1928 nog de leden van de familie Hooyman toevoegen voor zover ze Maria Peters, in 1847 op Den Elshof geboren en kleindochter van Johannes op Candia, onder hun voorouders kunnen rekenen.

Het boek van Ben Janssen en Jan-Carel Peters bewijst dat familiegeschiedenissen niet beperkt hoeven te blijven tot een opsomming van namen. Voorwaarde is wel dat dan zorgvuldig wordt omgegaan met familiepapieren die er nog zijn, en dat de nieuwe bewaard worden. Verder verdient het aanbeveling oude herinneringen vast te leggen. Dan heeft degene die straks, het voorbeeld van de verre neef Jan-Carel volgend, als tegenhanger bij het boek over de Raayhoftak de geschiedenis van de Candiatak schrijft, geen gebrek aan authentieke bronnen.

W.J.Th. Peters, Nijmegen.

N.B. Het boek is - zolang de voorraad strekt - verkrijgbaar bij dhr. J.C.C.M. Peters, Eltenseweg 6, 6915 KA LOBITH (08365-41238) of dhr. dr. G.B. Janssen, Hunneveldweg 51, 6903 ZK ZEVENAAR (08360-31796). De prijs is fl. 50,=.

VERENIGINGSNIEUWS

Agenda

- 9 september 1991 Inloopavond. Onderwerp: buurtschap de Droo. Aanvang: 20.00 uur.
- 14 september 1991 Landelijke Open Monumentendag in de gemeente Duiven. Bezichtiging enkele monumenten, fietstocht langs de monumenten, orgelconcert.
- begin oktober 1991 najaarslezing; Prof W. Peters over Pompeii. De plaats wordt nog bekend gemaakt.
- 7 oktober 1991 Inloopavond. Onderwerp: wordt nog bekend gemaakt. Aanvang: 20.00 uur.
- 5 november 1991 Werkgroepenvergadering; aanvang 20.30 uur.
- 11 november 1991 Inloopavond. Onderwerp: wordt nog bekend gemaakt. Aanvang: 20.00 uur.

Veel belangstelling voor inloop-avonden

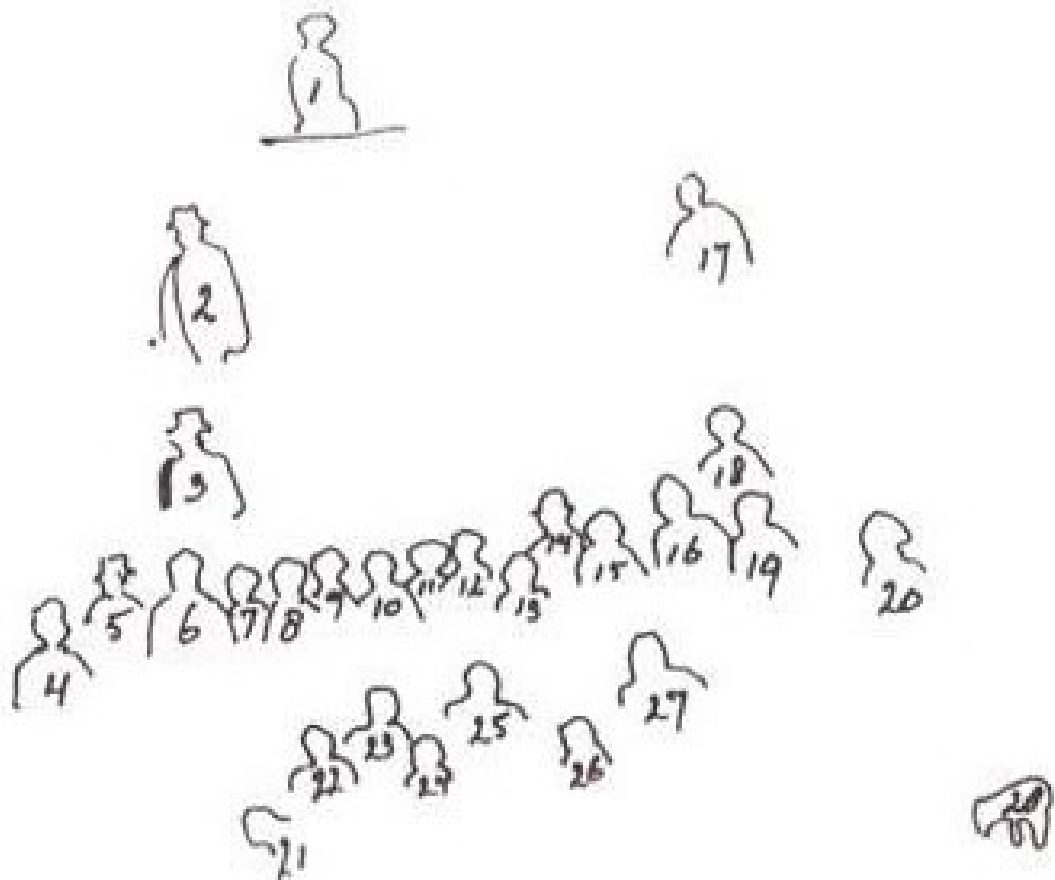
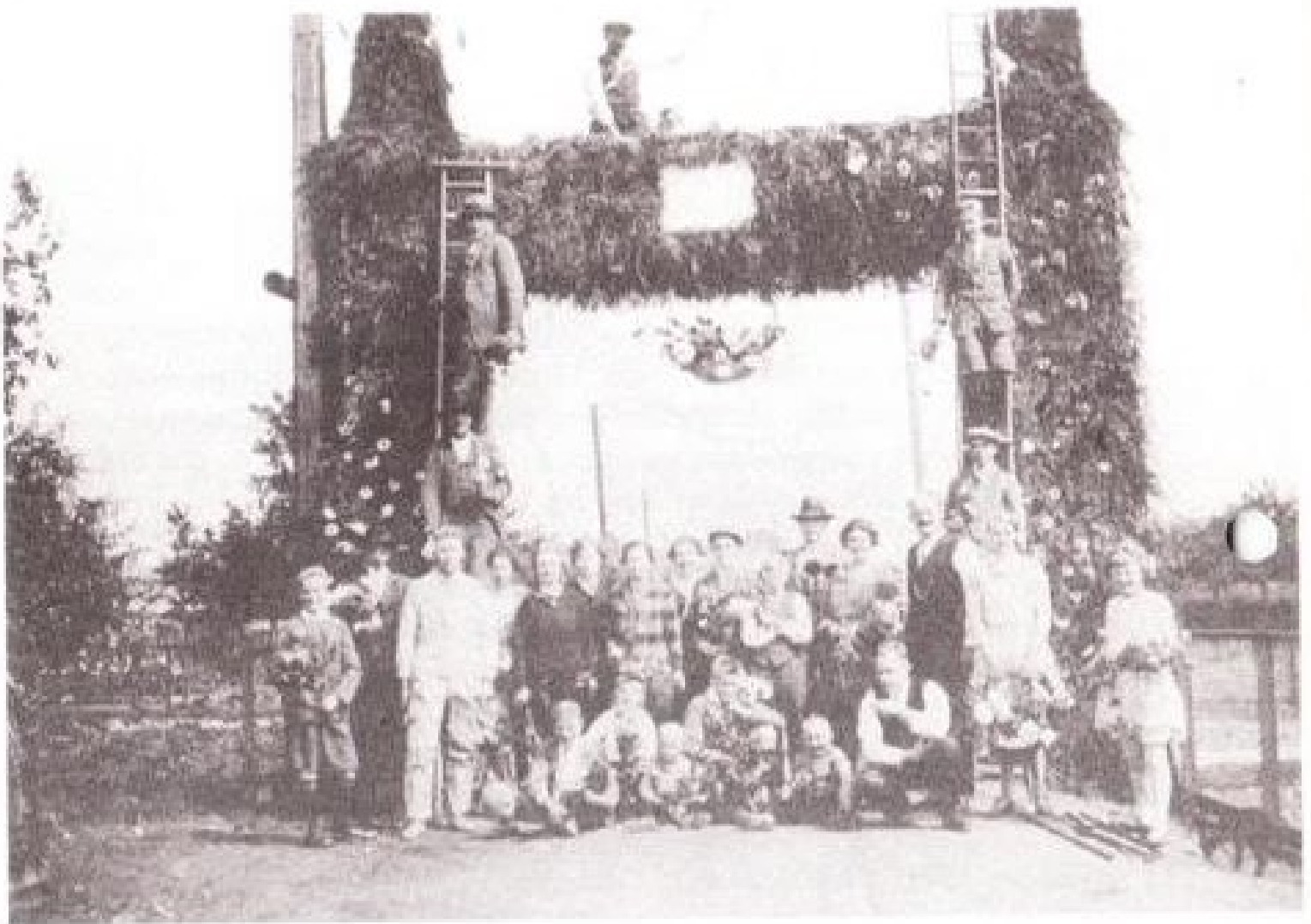
De maandelijkse inloop-avonden van de Historische Kring blijken een groot succes te zijn. De bijeenkomst van 10 juni j.l. werd door een veertigtal belangstellenden bezocht ! Het onderwerp die avond was 'gruunmaaken', een oude traditie in onze regio.

Prof. W. Peters uit Nijmegen vertelde in het kort hoe dit gebruik in feite afkomstig is uit de Romeinse tijd, toen keizers en veldheren na een overwinning een triomfboog werd opgericht. Omdat het definitieve bouwwerk in steen en marmer natuurlijk niet zo snel gerealiseerd kon worden, werden de helden bij thuiskomst geëerd met een boog van groen, een crepoort als symbool van de stadspoort van de veroverde stad.

Ereboog in Loo

Daarna toonde prof. Peters een dia van een foto uit 1929: een ereboog die naast boerderij Doekenstadt in Loo was opgericht bij gelegenheid van het 25-jarig priesterfeest van de toenmalige pastoor van Schaik.

Het opschrit op de boog luidde: *Hulde aan onzen herder, in zilveren*

letters, in kleuren uitgemonsterd, op wit papier. Volgens Prof. W. Peters (nr. 25 op de foto), die dat op last van meester Antoon Hoen maakte, was er van beneden af niets van te lezen.

Die avond zijn op de foto de volgende personen herkend:

1	Antoon Hooijman sr	15	Coba Booltink-Peer
2	Bertus Booltink	16	Jan Booltink
3	Hugo Peters	17	Rein Hooijman
4	Wim Dellepoort	18	Wim van Loon
5	Dut van Loon ?	19	Dora Wanders
6	Hendrik Kok	20	Marietje Hooijman
7	Dina Booltink	21	Harrie Hooijman
8	Willemien Peters-Evers	22	Antoon Hooijman
9	Jo Derksen-Holland	23	Jan Peters
10	Mina Booltink	24	Pietje Hooijman
11	Betje Janszen-Keultjes	25	Wim Peters
12	Bram Hebing	26	Jan Hooijman
13	Hendrik Verhoeven	27	Willem Derksen
14	Jan Janszen		

Ereboog op de Eng

Ook waren er foto's te zien van een groene ereboog in de vorm van een kerk, die de bewoners van de Eng hadden gemaakt tergelegenheid van de eerste H. Mis van Herman Boss in 1942. Omdat de Duitse bezetter het plaatsen van dergelijke versieringen op de Rijksweg had verboden, werd de ereboog aan het begin van de Eng geplaatst, bij de boerderij van Roelofsen. Op de foto's zijn veel buurtbewoners te zien, maar uitsluiten mannen. De reden daarvan is heel eenvoudig: de foto's zijn gemaakt na afloop van de Hoogmis en die werd vooral door de ammen bijgewoond. De vrouwen gingen naar de Vroegmis om daarna thuis voor het eten te kunnen zorgen.

Inloopavond op maandag 9 september a.s. over de Droo

In verband met vakanties zijn er in juli en augustus geen bijeenkomsten. De eerstvolgende inloopavond zal zijn op maandag 9 september. Dan zal de Droo onderwerp van gesprek zijn. Wie daarover kan vertellen, en misschien zelf heeft gewoond, foto's van toen heeft of wie alleen maar meer wil

weten, is van harte welkom op 9 september om 20 uur in het Oude Gemeentehuis, Rijksweg 51 te Duiven.

Schenking

De Historische Kring ontving een diaserie over de Processie in 't Loo, gemaakt in de jaren zestig. De dia's stammen uit de nalatenschap van de heer en mevrouw Sniekers-Dölle en werden door bemiddeling van Drs. G. Dölle uit Nijmegen aan de Kring geschonken.

Geschenkabonnement.

Heeft u er al eens aan gedacht om een abonnement op de Driepas cadeau te geven? Als u contact opneemt met het secretariaat, ontvangt u een soort cadeaubon, die u zelf kunt invullen en ten geschenke geven.

Ruimtelijke ordening, commerciële belangen én monumenten

Het onderstaande is een samenvatting van een lang artikel in het heemkundige tijdschrift ONS AMSTERDAM. Het lijkt de redactie nuttig en leerzaam om in verband met onze Duivense Hartplan-perikelen ook eens te kijken hoe het elders toegaat.

Wie bewaken Amsterdams erfgoed?

Amsterdam is de belangrijkste monumentenstad van Nederland. De stad herbergt zeventuizend rijksmonumenten en heeft nog eens een kleine zeshonderd gebouwen op de gemeentelijke monumentenlijst. Op papier lijkt de bescherming van het Amsterdamse cultuur-historisch erfgoed prima geregeld. Maar hoe werkt het in de praktijk?

Een klein voorbeeld: klooster De Voorzienigheid, aan de Lauriergracht, tot voor kort onderkomen van de Zusters van de Voorzienigheid, is verkocht aan een projektontwikkelaar met sloopplannen ten behoeve van een appartementencomplex. Daarmee zou o.a. een bijzondere neo-gotische kloosterkapel verdwijnen.

Het Cuypers Genootschap vindt deze in 1881 gebouwde kapel (arch. Bleijs) een uiterst zeldzaam bouwwerk en stelt een procedure in werking deze kapel een plaats op de rijksmonumentenlijst te bezorgen. Amsterdamse ambtenaren, die al verregaande toezeggingen aan de projektontwikkelaar hebben gedaan, vrezen de dreiging van een schadeclaim als er geen sloopvergunning wordt verleend. Het Amsterdamse Bureau Monumentenzorg vindt het "restbebouwing", geen plaats op de rijkslijst waardig is, en verklaart: "Er zijn economische belangen in het geding en er zijn zo veel waardevolle kerken die moeten worden onderhouden."

letters, in kleuren uitgemonsterd, op wit papier. Volgens Prof. W. Peters (nr. 25 op de foto), die dat op last van meester Antoon Hoen maakte, was er van beneden af niets van te lezen.

Die avond zijn op de foto de volgende personen herkend:

1	Antoon Hooijman sr	15	Coba Booltink-Peer
2	Bertus Booltink	16	Jan Booltink
3	Hugo Peters	17	Rein Hooijman
4	Wim Dellepoort	18	Wim van Loon
5	Dut van Loon ?	19	Dora Wanders
6	Hendrik Kok	20	Marietje Hooijman
7	Dina Booltink	21	Harrie Hooijman
8	Willemien Peters-Evers	22	Antoon Hooijman
9	Jo Derksen-Holland	23	Jan Peters
10	Mina Booltink	24	Pietje Hooijman
11	Betje Janszen-Keultjes	25	Wim Peters
12	Bram Hebing	26	Jan Hooijman
13	Hendrik Verhoeven	27	Willem Derksen
14	Jan Janszen		

Ereboog op de Eng

Ook waren er foto's te zien van een groene ereboog in de vorm van een kerk, die de bewoners van de Eng hadden gemaakt tergelegenheid van de eerste H. Mis van Herman Boss in 1942. Omdat de Duitse bezetter het plaatsen van dergelijke versieringen op de Rijksweg had verboden, werd de ereboog aan het begin van de Eng geplaatst, bij de boerderij van Roelofsen. Op de foto's zijn veel buurtbewoners te zien, maar uitsluiten mannen. De reden daarvan is heel eenvoudig: de foto's zijn gemaakt na afloop van de Hoogmis en die werd vooral door de amnen bijgewoond. De vrouwen gingen naar de Vroegmis om daarna thuis voor het eten te kunnen zorgen.

Inloopavond op maandag 9 september a.s. over de Droo

In verband met vakanties zijn er in juli en augustus geen bijeenkomsten. De eerstvolgende inloopavond zal zijn op maandag 9 september. Dan zal de Droo onderwerp van gesprek zijn. Wie daarover kan vertellen, en misschien zelf heeft gewoond, foto's van toen heeft of wie alleen maar meer wil

weten, is van harte welkom op 9 september om 20 uur in het Oude Gemeentehuis, Rijksweg 51 te Duiven.

Schenking

De Historische Kring ontving een diaserie over de Processie in 't Loo, gemaakt in de jaren zestig. De dia's stammen uit de nalatenschap van de heer en mevrouw Sniekers-Dölle en werden door bemiddeling van Drs. G. Dölle uit Nijmegen aan de Kring geschonken.

Geschenkabonnement.

Heeft u er al eens aan gedacht om een abonnement op de Driepas cadeau te geven? Als u contact opneemt met het secretariaat, ontvangt u een soort cadeaubon, die u zelf kunt invullen en ten geschenke geven.

Ruimtelijke ordening, commerciële belangen én monumenten

Het onderstaande is een samenvatting van een lang artikel in het heemkundige tijdschrift ONS AMSTERDAM. Het lijkt de redactie nuttig en leerzaam om in verband met onze Duivense Hartplan-perikelen ook eens te kijken hoe het elders toegaat.

Wie bewaken Amsterdams erfgoed?

Amsterdam is de belangrijkste monumentenstad van Nederland. De stad herbergt zeventuizend rijksmonumenten en heeft nog eens een kleine zeshonderd gebouwen op de gemeentelijke monumentenlijst. Op papier lijkt de bescherming van het Amsterdamse cultuur-historisch erfgoed prima geregeld. Maar hoe werkt het in de praktijk?

Een klein voorbeeld: klooster De Voorzienigheid, aan de Lauriergracht, tot voor kort onderkomen van de Zusters van de Voorzienigheid, is verkocht aan een projektontwikkelaar met sloopplannen ten behoeve van een appartementencomplex. Daarmee zou o.a. een bijzondere neo-gotische kloosterkapel verdwijnen.

Het Cuypers Genootschap vindt deze in 1881 gebouwde kapel (arch. Bleijs) een uiterst zeldzaam bouwwerk en stelt een procedure in werking deze kapel een plaats op de rijksmonumentenlijst te bezorgen. Amsterdamse ambtenaren, die al verregaande toezeggingen aan de projektontwikkelaar hebben gedaan, vrezen de dreiging van een schadeclaim als er geen sloopvergunning wordt verleend. Het Amsterdamse Bureau Monumentenzorg vindt het "restbebouwing", geen plaats op de rijkslijst waardig is, en verklaart: "Er zijn economische belangen in het geding en er zijn zo veel waardevolle kerken die moeten worden onderhouden."

Boze Amsterdamse raadsleden, want het is niet de taak van Monumentenzorg om economische belangen af te wegen, dwingen het Bureau een nieuw onderzoek naar de monumentale waarde uit te voeren, maar dit verandert het standpunt niet. Een raadslid zoekt zelf een deskundige, die de kapel wél monumentwaardig acht. De gemeenteraad, hoewel verward door de tegenstrijdige meningen van deskundigen, beslist ten gunste van de bescherming van de kapel.

Volgens de Monumentenwet van 1988 mag Amsterdam binnenkort de verantwoordelijkheid voor rijksmonumenten van het Rijk overnemen. Particuliere monumentenbeschermers bezien deze uitbreiding van de bevoegdheden met argusogen, want er zijn ook negatieve voorbeelden van de wijze waarop het stadsbestuur omspringt met monumenten. Het grootste probleem voor monumentenzorgers én stadsbestuur is het chronisch gebrek aan geld. In Amsterdam zal de subsidiebehoefte tussen nu en 1994 toenemen tot 21 miljoen gulden, terwijl de rijksbijdrage rond de 10 miljoen zal blijven schommelen. Uit het stadsvernieuwingsfonds kan nog geen derde deel van de aanvragen door de eigenaren van monumenten worden gehonoreerd, subsidie voor monumenten waarvoor nog geen nieuwe bestemming bestaat wordt niet gegeven, bezitters van 'beeldbepalende panden' mogen al helemaal nergens meer op rekenen. Tegen deze achtergrond worden meer en meer pijnlijke keuzes gemaakt en compromissen gesloten. Ironisch genoeg brengen juist de woede-uitbarstingen onder de particuliere monumentenbeschermers het Amsterdamse monumentenbeleid weer verder. Op particulier initiatief is 'De Posthoornkerk' gered, hetgeen tevens leidt tot de oprichting van de stichting Amsterdams Monumenten Fonds. De middeleeuwse Sint Olofskapel aan de Zeedijk wordt, na jaren wachten op subsidie, door het Barbizon Palace (hotel) tot congressentrum verbouwd, en krijgt nu subsidie.

Steeds rommelt het in Amsterdam van de verontwaardiging over verkeerde beslissingen of het voornemen daartoe. Hiervan is de zgn. Vendexdriehoek een recent voorbeeld. Eerst wil men totale kaalslag en nieuwbouw van dertien in een dozijn. Na protesten van de oudheidkundige verenigingen besluit het stadsbestuur om drie architecten nieuwe ontwerpen te laten maken, waarbij de monumentale bebouwing en de historische structuur van het gebied zo veel mogelijk recht gedaan moet worden. De tevredenheid over de overwinning onder deze verenigingen is al lang weer verdrongen door de afschuw over de keuze, die het stadsbestuur wil maken uit de drie ontwerpen.

"Zo gaan de gevechten door, met volgens Heemschut, het Cuypers Genootschap, de Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad en al die andere waakhonden veel te weinig resultaat. Maar laten ze vooral blijven zeuren en raadsleden gek maken. Want subsidies en regels zullen het cultuur-historische erfgoed van Amsterdam niet redden. Daarvoor zijn drammers nodig."

Tanja van Bergen. (uit: ONS AMSTERDAM, jrg.43, nr.4 (1991), blz. 96-100.)

INHOUDSOPGAVE

- Th.J.G. Goossen De rampzalige jaren 1816 en 1817
- J. Giesen Hoe het in Duiven toeging (deel 3)
- W.J.Th. Peters Nog enkele herinneringen aan begrafenisgebruiken
- H. Driessen Het dialecthoekje (afl.2)
- Excursieverslag
- Th.J.G. Goossen De elementen houden huis
- W.J.Th. Peters Op de soep
- P.A.J. Meulendijks Gedwongen huwelijken: een voortgaande discussie
- W.J.Th. Peters Gradus Peters naar de Raayhof te Pannerden en
 broer Johannes naar Candia te Loo
- Verenigingsnieuws